

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته روانشناسی گرایش عمومی

عنوان :

بررسی اثربخشی آموزش نظریه ذهن بر ارتقاء سطوح نظریه ذهن و مهارت
اجتماعی کودکان ناشنوا

استاد راهنما

دکتر فرامرز سهرابی

استاد مشاور

دکتر فریده حسین ثابت

استاد داور

دکتر ژانت هاشمی

پژوهشگر

مقصود نادر پيله رود

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به:

ماحصل آموخته هایم را تقدیم می کنم به آنان که مهر آسمانی شان آرام بخش آلام
زمینی ام است
به استوارترین تکیه گاهم،دستان پرمهر پدرم
به سبزترین نگاه زندگیم،چشمان سبز مادرم
که هرچه آموختم در مکتب عشق شما آموختم و هرچه بکوشم قطره ای از دریای بی
کران مهربانیتان را سپاس نتوانم بگویم .
امروز هستی ام به امید شماست و فردا کلید باغ بهشتم رضای شما
ره آوردی گران سنگ تر از این ارزان نداشتم تا به خاک پایتان نثار کنم،باشد که حاصل
تلاشم نسیم گونه غبار خستگیان را بزدايد .
بوسه بر دستان پرمهرتان .

وتقدیم به

همسره عزیزم که نشانه لطف الهی در زندگی من است .

تقدیر و تشکر:

صدها فرشته بوسه بر آن دست می‌زند
کز کار خلق یک گره بسته وا کند
سپاس مخصوص خداوند مهربان که به انسان
توانایی و دانایی بخشید تا به بندگان شفق
ورزد، مهربانی کند و در حل مشکلاتشان یاری‌شان
نماید. از راحت خویش بگذرد و آسایش هم نوعان
را مقدم دارد، با او معامله کند و در این
خلوص انباز نگیرد و خوش باشد که پروردگار
سمیع و بصیر است.

سپاس ایزد منان که به من این فرصت را داد تا
به این مرحله از علم رسیده و از هیچ محبتی
دریغ نکرد و در تمام مراحل زندگی‌ام مرا قوت
قلب بود.

از زحمات و راهنمایی‌های استاد ارجمند:

جناب آقای دکتر فرامرز سهرابی

که در مسیر پر پیچ و خم انجام این پژوهش با
راهنمایی‌های اندیشمندانه خود مرا یاری نمودند
کمال تشکر را دارم.

از مشاوره‌های خردمندانه استاد گرانقدر:

سرکار خانم دکتر فریده حسین ثابت

که در انجام این پژوهش زحمات زیادی متحمل
شدند تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از استاد ارجمند:

سرکار خانم دکتر ژانت هاشمی

که زحمت داوری این پایان نامه را متحمل شدند
کمال تشکر را دارم.

چکیده

بی شک برای زندگی در این دنیا هر انسانی نیازمند شناخت اجتماعی و مهارت اجتماعی می باشد چه بسا این موضوع در مورد کودکان دارای ناشنوایی بیشتر مورد نیاز است هدف از این پژوهش بررسی اثر بخشی آموزش نظریه ذهن در بهبود مهارت اجتماعی و نظریه ذهن کودکان ناشنوا بود. در این بررسی از روش شبه آزمایشی استفاده شده است که در آن دو گروه ۸ نفره به گروه های آزمایشی و کنترل تخصیص داده شده اند و جامعه آماری این پژوهش کلیه دانش آموزان ابتدایی پسر ناشنوا که در سال ۹۲-۹۱ در مقطع پنجم و ششم ابتدایی مشغول به تحصیل در مدارس استثنایی می باشد بود در این بررسی ما نمونه خود را بصورت نمونه تصادفی انتخاب کردیم که بعد از انتخاب، نمونه ها به تعداد ۱۶ نفر در گروه های آزمایشی و کنترل بصورت تصادفی گمارش شدند همچنین ابزار مورد استفاده در این پژوهش شامل آزمون نظریه ذهن استیمن و ومقیاس درجه بندی شده مهارت های اجتماعی گرشام والیوت می باشد.

تحلیل کوواریانس و آزمون t وابسته بعد از تحلیل نهایی نشان داد که آموزش نظریه ذهن در بهبود نظریه ذهن کودکان ناشنوا به طور معنی داری ($p < 0/001$) موثر می باشد ولی آموزش نظریه ذهن در نمرات مهارت های اجتماعی کودکان ناشنوا معنی دار نبود.

با توجه به نتایج به دست آمده می توان گفت که کودکان ناشنوا در حوزه نظریه ذهن باید مورد توجه قرار بگیرند و دست اندرکاران آموزش ناشنوایان مناسب است که در مورد این حیطة و آموزش آن به کودکان ناشنوا از همان بدو ورود به مدرسه توجهات لازم را مبذول فرمایند همچنین مهارت اجتماعی این کودکان درگیر با عوامل زیادی است که در این تحقیق نیز مشخص شد که آموزش نظریه ذهن به تنهایی در بهبود این حیطة نمی تواند موثر باشد اگرچه این کودکان در این حیطة نیز کمبود های دارند

کلمات کلیدی: نظریه ذهن، مهارت اجتماعی، کودکان ناشنوا

فهرست مطالب :

عنوان	صفحه .....
فصل اول: چارچوب پژوهشی	
مقدمه	۲
بیان مسئله	۴
اهمیت و ضرورت تحقیق	۸
اهداف پژوهش	۱۰
فرضیه های پژوهش	۱۰
متغیرهای پژوهشی	۱۰
متغیر مستقل: برنامه آموزش نظریه ذهن	۱۰
تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها	۱۰
تعریف نظری نظریه ذهن	۱۰
تعریف عملیاتی نظریه ذهن	۱۰
تعریف نظری کودکان ناشنوا	۱۰
تعریف عملیاتی کودکان ناشنوا	۱۱
تعریف نظری مهارت اجتماعی	۱۱
تعریف عملیاتی مهارت اجتماعی	۱۱
فصل دوم: پیشینه تحقیق	
منشاء نظریه ذهن	۱۳
سن اکتساب نظریه ذهن	۱۵
نظریه های نظریه ذهن	۱۵
رویکردهای نظری	۱۵
نظریه های تحولی پیرامون تبیین تحول نظریه ذهن	۱۶
نظریه نظریه	۱۶
نظریه پودمانی	۱۸
نظریه شبیه سازی	۱۹
نظریه ذهن کودکان ناشنوا	۱۹
درمان مبتنی بر ذهنی سازی	۲۲
مهارتهای اجتماعی	۲۳
انواع مهارت های اجتماعی	۲۵
تاثیر خانواده در رشد اجتماعی	۲۵

۲۵	..... اثر همسالان در رشد اجتماعی:.....
۲۶	..... مهارت های اجتماعی در کودکان ناشنوا.....
۲۹	..... پیشینه پژوهشی.....

فصل سوم: روش شناسی پژوهش

۳۴	..... روش تحقیق و نوع طرح پژوهشی.....
۳۴	..... جامعه آماری.....
۳۴	..... روش نمونه گیری و حجم نمونه.....
۳۵	..... ملاک های ورود به مطالعه :.....
۳۵	..... ملاک های خروج از مطالعه:.....
۳۵	..... ابزار و روش اندازه گیری اطلاعات.....
۳۷	..... فرایند اجرای پژوهش.....
۳۸	..... روش تجزیه تحلیل اطلاعات.....

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل دادهها

۴۱	..... الف- بخش توصیفی.....
۴۲	..... پ- بخش استنباطی.....

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۵۱	..... محدودیت های تحقیق.....
۵۱	..... پیشنهادهای.....
۵۲	..... منابع فارسی.....
۵۷	..... منابع انگلیسی.....

فهرست جداول :

عنوان	صفحه
جدول الف جدول جمعیت شناختی	۷۶
جدول ۲-۴ نتایج تحلیل کوواریانس یک راهه مقایسه ی میانگین پس آزمون نظریه ذهن گروه های آزمایش و گواه با کنترل پیش آزمون	۷۷
جدول ۳-۴ نتایج آزمون T وابسته برای مقایسه ی میانگین تفاوت پس آزمون و آزمون پیگیری نظریه بهبود ذهن گروه آزمایش	۷۸
جدول ۴-۴ نتایج تحلیل کوواریانس یک راهه(آنکوا) مقایسه ی میانگین پس آزمون مهارتهای اجتماعی گروه های آزمایش و گواه با کنترل پیش آزمون	۷۸
جدول ۵-۴ نتایج آزمون T وابسته برای مقایسه ی میانگین تفاوت آزمون پیگیری و پس آزمون مهارتهای اجتماعی گروه آزمایش	۸۱

فصل اول
چارچوب
پژوهش

اصطلاح «نظریه ذهن»^۱ را اولین بار پریماک^۲ و وودورف^۳ در سال ۱۹۷۸ در مقاله ای تحت عنوان «آیا شامپانزه نظریه ذهن دارد؟» مطرح کردند. در این مقاله، اصطلاح نظریه ذهن به توانایی شناختی اشاره دارد که اجازه می داد هر فرد بداند که دیگران افکار منحصر به خود دارند که می تواند از افکار آن فرد و یا حتی با واقعیت، متفاوت باشد (حسن زاده، محسنی، افروز، حجازی، ۱۳۸۶). به عبارت دیگر نظریه ذهن توانایی شناختی ویژه ای برای درک حالت‌های ذهنی دیگران می باشد (تسوریا^۴، کوبایاکاوا^۵، کاوامورا^۶، ۲۰۱۱). این توانایی را در مقالات گوناگون به اسامی گوناگون آورده اند، همچون ذهنی سازی^۷، ذهن خوانی^۸، موضع هدفمند^۹، کشف عامل^{۱۰}، شناخت اجتماعی^{۱۱} می باشد. به عبارت ساده تر نظریه ذهن کودک را قادر می کند تا رفتار، عمل و فعالیت افراد را پیش بینی و تبیین کند (میکاییلی و آدینه، ۱۳۹۱). این توانایی به ما این امکان را می دهد که در اجتماع و تعامل با دیگران همانند بازیگر شطرنج، اندیشه ها، باورها، گرایش ها و هدف های دیگران را در ذهن خویش بازنمایی کنیم و واکنش مناسب بدهیم (بارون و کوهن^{۱۲}، ۱۹۸۹).

مهارت اجتماعی^{۱۳} رفتارهای اکتسابی جامعه پسندی است که فرد را قادر می کند که آن گونه با دیگران در تعامل باشد که واکنش مثبت آنها را بر انگیزد و از واکنش منفی آنها اجتناب ورزد (وهاب، شهیم، جعفری، زنجانی، ۱۳۹۱). و یا مهارت اجتماعی فرایند مرکبی است که فرد را قادر می سازد به گونه ای رفتار کند که دیگران او را با کفایت تلقی کنند (محرمی، ۱۳۹۰). با توجه به بحث های گوناگون می توان گفت که نظریه ذهن و مهارت اجتماعی به گونه ای باهم می تواند در ارتباط باشد. به گونه ای که طی بررسی های زیادی به وجود ارتباط این حوزه ها باهم اذعان شده است. کودکان معلول و استثنایی به دلایل نقایص جسمی و محرومیت های ناشی از آن اغلب قادر به ایجاد رابطه اجتماعی و متقابل با بزرگسالان و همسالان نیستند که سازگاری عاطفی و اجتماعی آتی آنها را با دشواری روبرو می کند (شهیم، ۱۳۸۱). اکلسنین^{۱۴} (۲۰۰۶) خاطر نشان می کند افرادی که دارای کمبودهای در مهارت های اجتماعی می باشند اغلب آنها توسط دیگران طرد می شوند که می تواند این امر موجب فراهم شدن مشکلات روانی شود که حتی در بزرگسالی نیز ماندگار باشد. یکی از

1-theory of mind (TOM)

2 - Premack

3- Woodruff

4 -Tsuruya

5 - Kobayakawa

6 - Kawa mura

7 -mjentalising

8 - mind reading

9 -Inentional stance

10 - agency detection

11 -Social Cognition

12 -Baron-Cohen

13 -social skill

14 -Elksnin

گروه‌های استثنایی که دارای مشکلات زیادی در مهارت‌های اجتماعی هستند کودکان ناشنوا و کم‌شنوا می‌باشد به گونه‌ای که بررسی‌ها فراوانی سطوح پایین مهارت‌های اجتماعی در کودکان ناشنوا را گزارش کرده‌اند (بیابانگرد، ۱۳۸۴؛ به پژوه، صالحی، ۱۳۷۹؛ به پژوه، غباری، حجازی، خانزاده، ۱۳۸۴؛ به پژوه، ۱۳۹۱). بنابراین باید اذعان کرد که شنوایی یکی از مهم‌ترین حواس ادومی است و آسیب‌های شنوایی، بسیاری از سازگاری‌های انسان بامحیط را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد و موجب تاخیر در فرایند تحول می‌شود (به پژوه و صالحی، ۱۳۷۹). ناشنوایی یک تجربه نامتشابهی است که طبیعت به فرد ناشنوا داده است به دلیل همین آسیب افراد ناشنوا در دنیای سرتاسر محرومیت (صدا، زبان، مراودات اجتماعی) رشد می‌کند به دلیل مشکلات مهارت اجتماعی این کودکان، در معرض خطر تنهایی قرار دارند (کاترین، فورد^۱، ۲۰۰۶). به راستی چرا کودکان ناشنوا در مهارت‌های اجتماعی کمبودهای را دارند؟ با توجه به اهمیت مهارت اجتماعی و نظریه ذهن در زندگی هر فردی به ویژه کودکانی که دارای ناتوانی‌های ویژه هستند، بررسی این حوزه‌ها مهم به نظر می‌رسد. اولین بار بارون-کوهن (۱۹۸۹) با بررسی نشانه‌های رفتاری کودکان اوتیسم علاقه به بررسی آسیب‌شناختی نظریه ذهن را ایجاد کرد. بعد از آن سیلی از تحقیقات آغاز شد. در سال ۱۹۹۵ برای اولین بار پترسون^۲ و سیگل^۳ طی گزارشی اعلام کردند که کودکان ناشنوادارای والدین شنوا در عملکرد نظریه ذهن ضعف‌هایی دارند، که بعد از آن بررسی نظریه ذهن کودکان ناشنوا افزایش پیدا کرد که اکثریت قریب به اتفاق یافته‌های همسویی را ارایه می‌دهند تعدادی از پژوهش‌ها ارتباط بین نظریه ذهن با پیامدهای اجتماعی (رفتار اجتماعی و دیگر شاخص‌های شایستگی) را اندازه گرفته‌اند (عارفی، ۲۰۱۰). ساری^۴ (۲۰۱۲) به این نتیجه رسیده است که مشکلات اجتماعی و ارتباطی را در افراد با استفاده از نظریه ذهن می‌توان تبیین کرد. در بررسی‌هایی، رضوی، لطیفیان، عارضی، ۱۳۸۴) به ارتباط نظریه ذهن با رفتار همدلی و پرخاشگری آشکار و ارتباطی و جامعه‌پسند رسیده‌اند. همچنین به نقش نظریه ذهن در کودکان با نیازهای ویژه در کفایت اجتماعی (بخشی، بارزلی، میکائیلی، ۱۳۹۰) و ارتباط نظریه ذهن با اجتماعی شدن کودکان کم‌توان ذهنی را نشان داده‌اند (عبدالله زاده رافی، ادیب سرشکی، پورمحمد رضای، بخشی، ۱۳۹۱). در مجموع به نظر می‌رسد بین نظریه ذهن و مهارت‌های اجتماعی ارتباط وجود دارد. با توجه به اهمیت نظریه ذهن در زندگی روزمره بخصوص در

---

1. Catrin & Ford

2 -Peterson

3- Siegal

4- sari

کسب مهارت های اجتماعی، در این پژوهش سعی در بررسی اثرات آموزش نظریه ذهن در مهارت اجتماعی و بهبود نظریه ذهن کودکان ناشنوا خواهیم داشت.

بیان مسئله

اصطلاح نظریه ذهن حداقل از دو طریق به ادبیات تحولی^۱ وارد شده است، اول ویل من^۲ (۱۹۷۹-۱۹۸۵) که روی حوزه فراشناخت کار می کرد از (نظریه ذهن) به عنوان مفهوم کودکان از شناخت بزرگسالان استفاده کرد. راه دوم و شاید مشهورترین، پریماک و وودورف (۱۹۷۸) از این اصطلاح برای بررسی شناخت نخستین ها^۳ استفاده کردند و آن را به مانند یک سیستم استنباطی که برای پیش بینی رفتار، آن هم به وسیله اسناد حالت های ذهنی به افراد تعریف کردند (داهرتی^۴، ۲۰۰۶). می توان گفت یک ژرفا، حتی یک انقلاب با به چالش کشیدن نظریه رشد شناختی پیازه آن هم از منظر نوزادان در روان شناسی تحولی رخ داد. وقتی که بررسی ها در مورد نظریه ذهن از دهه ۸۰ میلادی آغاز شد (حسن زاده، ۱۳۸۸) آن هم با کار پریماک و وودورف با این سوال که آیا شامپانزه ها نظریه ذهن دارند؟ (استینگتون و بیرد^۵، ۲۰۰۵)، که از اصطلاح نظریه ذهن برای اشاره به توانش فرد در اسناد دادن حالت های ذهنی خود و دیگران و نیز پیش بینی رفتارها براساس حالت های ذهنی استفاده کردند (مشهدی و محسنی، ۱۳۸۵).

فلاول^۶ و همکاران در سال (۱۹۹۳) طی بررسی هایی که انجام دادند با حمایت از دیدگاه رشدی در مورد نظریه ذهن، بیان کردند که نظریه ذهن دارای سه سطح است: سطح اول نظریه ذهن که همان شکل گیری نظریه ذهن مقدماتی است. در سطح دوم، نظریه ذهن واقعی ولی اولیه شکل می گیرد. سطح سوم که جنبه های پیشرفته تر نظریه ذهن، نظیر درک شوخی و قضاوت های پیچیده تر است را شامل می شود.

بررسی ها در مورد نظریه ذهن به علت نو بودن این موضوع محدود است و بیشتر بررسی های انجام شده در مورد نظریه ی ذهن کودکان درخود مانده، اسپرگر و ناتوان یادگیری انجام شده است. از نیمه دوم دهه ۹۰ میلادی که توجه ها به بررسی نظریه ذهن کودکان ناشنوا معطوف شد. تقریباً ۱۱ نفر از هر ۱۰/۰۰۰ نفر کودک متولد شده با شنوایی کمتر از ۴۰ دسی بل (db) متولد می شوند که در دامنه شنوایی ۴۰۰-۵۰۰ قرار می گیرند (یانجی سو، چان^۷، ۲۰۱۰).

ناشنوایی عارضه ای است که در اثر وجود ضایعه ای در دستگاه شنوایی به وجود می آید، در نتیجه قدرت ارتباطی که از طریق شنیدن ابعاد گسترده تر پیدا می کند دچار خلل و نقصان می شود

1-development
2-Wellman
3-Primate
4- Doherty
5-Astington & Bair
6-Flavell
7-Yanjisu & Chan

(محمدپور، ۱۳۷۶). داشتن ارتباط اجتماعی با دیگران مستلزم درک این مطلب است که شناخت و دانش دیگران نسبت به حوادث، اشیا و به طور کلی جهان، متفاوت از محتوای ذهنی خود شخص درمورد آن موضوعات است (خانجانی و هداوندخانی، ۱۳۸۶).

مهارت اجتماعی مجموعه رفتارهای آموخته شده ای است که فرد را قادر می سازد با دیگران رابطه اثربخش داشته و از واکنش نامعقول اجتماعی خوداری کند. همکاری، مشارکت با دیگران، کمک کردن، تعریف و تمجید از دیگران و قدردانی کردن، مثال هایی از این نوع رفتار است (بیابانگرد، ۱۳۸۴). ارزیابی مهارت های اجتماعی کودکان در سال های اخیر مورد توجه متخصصان روانشناسی و تعلیم و تربیت بوده و در این راستا تحقیقات متعددی در زمینه تاثیر مهارت اجتماعی بر تطابق و سازگاری آنی کودک انجام شده است (شهیم، ۱۹۹۹).

نظریه ی ذهن را می توان پیش نیازی برای درک محیط اجتماعی و درگیری در رفتارهای اجتماعی رقابت آمیز دانست (بهشتی اقدم، ۱۳۸۹). بررسی ها نشان داد که کودکان عادی در مهارت اجتماعی به طور معناداری از دانش آموزان نابینا و ناشنوا بهتر بودند و مهارتهای اجتماعی دانش آموزان نابینا به طور معناداری بهتر از دانش آموزان ناشنوا بود (بیابانگرد، ۱۳۸۴).

ناشنوایی که بعد از عقب ماندگی ذهنی^۱ رتبه دوم معلولیت را در کشور به خود اختصاص داده است و آمارهای تخمینی ارایه شده توسط سازمان بهزیستی کشور نشانگر این است که حدود ۱۰ درصد از جمعیت بیش از ۷۰ میلیونی ایران را معلول تشکیل می دهند، از این تعداد ۱۶/۲ درصد یعنی ۴۷۰ هزار نفر را معلولان دارای اختلال شنوایی تشکیل می دهند (بهشتی اقدم، ۱۳۸۹). این قشر زیاد سالها از لحاظ حوزه نظریه ذهن مورد غفلت قرار گرفته اند. بر اساس پژوهشی که با استفاده از ابزار واحدی (تکلیف باورکاذب تغییر مکان^۲) بر روی کودکان پنج فرهنگ اروپایی _کانادایی، هندی، پرویی، سامواری، تایلندی انجام شده است، سن رسیدن به نظریه ذهن در تمامی فرهنگها پنج سالگی گزارش شده است (حسن زاده، ۱۳۸۸). در بررسی دیگر که توسط (ویلیرس^۳، ۲۰۰۷) انجام پذیرفت به این نتیجه رسید که در کودکان چهار ساله این اعتقاد که دیگران نیز می توانند اعتقادات غلطی داشته باشند و بر اساس آن عمل کنند، به وجود می آید.

می توان گفت که دو توانایی اصلی که انسانها را از سایر گونه ها متمایز می کند، نظریه ذهن و زبان است. در واقع اگر انسانها نمی توانستند با هم ارتباط جمعی داشته باشند عجیب بود. (داهرتی، ۲۰۰۹ ترجمه خانجانی و هداوند، ۱۳۹۰). بعد از سالها بی توجهی به حوزه نظریه ی ذهن کودکان ناشنوا برای اولین بار پترسون و سیگال (۱۹۹۵) بررسی های را انجام دادند که در آن گزارش کردند که اکثریت یک گروه از کودکان ناشنوا (دارای والدین شنوا) استرالیایی ۸ تا ۱۳ ساله موفق به اجرای صحیح تکالیف باور کاذبی که کودکان شنوا در ۴ یا ۵ سالگی آنها را به درستی اجرا می کردند، نبودند

1-mentally retard

2-changed location false belief task

3-Villiers

(حسن زاده، ۱۳۸۸). براساس همین بررسی های رشد شناختی کودکان ناشنوا بر اساس نظریه ذهن، از نیمه دوم دهه ۹۰ میلادی توجه برخی پژوهشگران در استرالیا و امریکا و انگلستان را به خود جلب کرد. بر همین اساس اگر پژوهش مارشاک^۱ و همکاران (۲۰۰۰) را که در آن نتیجه می گیرند کودکان ناشنوا در مقایسه با کودکان شنوا نه تنها تاخیری در رشد نظریه ذهن ندارند بلکه قدری هم از همسالان شنوای خود جلوترند یک استثنا روش شناختی بدانیم، بقیه بررسی ها همگی به اتفاق به عملکرد پایین و تاخیر کودکان ناشنوا در رسیدن به نظریه ذهن را خاطر نشان می شوند(حسن زاده، ۱۳۸۸).

طی بررسی های گری^۲ و هسی^۳ (۱۹۹۶) خاطر نشان شدند که کودکان ناشنوا یک تاخیری در کسب نظریه ذهن دارند که این تاخیر می تواند در اثر مشکل در نحو و زبان باشد، که به اهمیت ارتباط زبان و نظریه ذهن اشاره دارد. در بررسی های دیگر کودکان ناشنوا وقتی در محیطی هستند که زبان گفتگو در آن مسلط و غالب است یک تاخیری در کسب نظریه ذهن در آنها دیده می شود (راسل ، هانتر، بنکس، ۱۹۹۸). پترسون و سیگال (۱۹۹۹) نیز در بررسی های دیگری نشان دادند که تفاوتی در نظریه ذهن کودکان ناشنوا و شنوا مشاهده می شود. باز هم پترسون و سیگال (۲۰۰۰) در بررسی دیگری به این نتیجه می رسند که کودکان ناشنوا دارای والدین شنوا دارای تاخیر در نظریه ذهن می باشند، که شاید می تواند به این دلیل باشد که حدود ۹۰ درصد کودکان ناشنوا در خانواده های شنوا متولد می شوند و اکثر این خانواده ها آشنایی با زبان اشاره ندارند و حتی در صورت یاد گرفتن نیز نتیجه ناامید کننده است (حسن زاده، ۱۳۸۸). البته باید خاطر نشان کنیم که کودکان ناشنوای دارای والدین ناشنوا به خاطر داشتن یک سبک تعامل نظریه ذهن آنها تاخیر آنچنانی ندارد. جکسون^۴ (۲۰۰۱) در بررسی هایش به این نتیجه رسید که تواناییهای نظریه ذهن، ارتباط مهم و مثبتی با زبان دارد و کودکان شنوا نسبت به کودکان ناشنوا در تکلیف باورهای کاذب بهتر عمل می کنند. در بررسی های کاستا^۵ و هریس^۶ (۲۰۰۱) رشد زبان و مولفه های صحبت کردن را یک اصل در کسب نظریه ذهن می دانند و به این نتیجه رهنمون می شوند که کودکان ناشنوا نسبت به کودکان شنوا در کسب نظریه ذهن تاخیری دارند. لاندی^۷ (۲۰۰۲) نیز باز اهمیت زبان را در نظریه ذهن خاطر نشان می کند و در یافته هایش به تاخیر کودکان ناشنوا در رسیدن به نظریه ذهن تاکید می کند.

1-Marschark

2-Gary

3 -Hosie

4 Jackson

5 -Costa

6 -Haris

7 -Lundy

ونت^۱ و سیگال (۲۰۰۲) نیز خاطر نشان می‌شوند که کودکان ناشنوا نسبت به شنوا تاخیر در کسب نظریه ذهن دارند. هال و فلسبرگ (۲۰۰۳) نشان می‌دهند که کسب جمله‌های نحوی در رشد نظریه ذهن تأثیر دارد.

در مجموع همه بررسی‌ها منتشره به جز یک استثنا به تاخیر در کسب نظریه ذهن در کودکان ناشنوا تأکید دارند، اما با توجه به آغاز دیر هنگام بررسی نظریه ذهن در حوزه کودکان ناشنوا در ایران این حوزه از لحاظ منابع بررسی خیلی محدود و کم می‌باشد. در بررسی که توسط حسن زاده (۱۳۸۴) انجام شد به این نتیجه رسید که کودکان ناشنوا تاخیری در رشد نظریه ذهن دارند. در بررسی‌های دیگر که توسط حسن زاده، محسنی، افروز، حجازی (۱۳۸۶) انجام شد کودکان ناشنوا دارای والدین شنوا در رشد نظریه ذهن را دارای تاخیر شدیدی یافتند. بهشتی اقدم (۱۳۸۹) در بررسی‌های که به مقایسه نظریه ذهن بین کودکان شنوا و ناشنوا پرداخته بود به این نتیجه رسید که کودکان ناشنوا دارای تاخیر شدیدی در کسب نظریه ذهن هستند. عارفی، قائنی و ابراهیم پور (۱۳۹۲) با مقایسه کودکان ناشنوا ۹ تا ۱۱ ساله با کودکان عادی به نتیجه همسو پی رسیدند. با جمع بندی‌های نتایج بررسی‌ها مشاهده می‌شود که کودکان ناشنوا تاخیر ۳ ساله‌ای در کسب نظریه ذهن دارند در صورت تایید این تاخیر، در مدارس ناشنویان باید ساعتی را به آموزش این حوزه اختصاص داد (بهشتی اقدم، ۱۳۸۹).

با توجه به اهمیت موضوع و گستره تأثیر حوزه نظریه ذهن در سراسر جنبه‌های زندگی و با توجه به تاخیر شدید کودکان ناشنوا در کسب نظریه ذهن آن هم در دوران حساس زندگی به نظر می‌رسد آموزش نظریه ذهن به این افراد ضروری می‌باشد. افروز^۲ و همکاران (۲۰۱۳) در مقاله خود چنین بیان کرده‌اند "به نظر می‌رسد انجام دادن تمرینات نظریه ذهن برای افراد اسکیزوفرنی و کودکان اوتیسمی دارای اهمیت می‌باشد. با توجه به این که بررسی‌ها در مورد اثر بخشی آموزش نظریه ذهن یا باورهای کاذب روی طیف گوناگون کودکان انجام شده است، همانند بررسی تأثیر آموزش باورهای کاذب بر پاسخ‌گویی تکالیف نظریه ذهن کودکان ۳ تا ۶ ساله که در این پژوهش به این نتیجه می‌رسند که آموزش باورهای کاذب باعث پاسخ‌گویی به تکالیف نظریه ذهن می‌شود (نسائیان، عبدالله زاده، کاوه، مرادی، ۱۳۸۹). در بررسی دیگر که آموزش نظریه ذهن باعث افزایش در نمرات مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های زندگی، رفتارهای انطباقی شد ولی در نمرات مهارت‌های اجتماعی تغییری پیدا نشد (مختاری، ۱۳۸۹). همچنین در بررسی‌های دیگر آموزش نظریه ذهن باعث ارتقاء سطح نظریه ذهن دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی آموزش پذیر شد (انصاری نژاد، موللی، ادیب، ۱۳۸۹) و در بررسی‌های دیگر نیز آموزش نظریه ذهن باعث افزایش در نمرات مهارت ارتباطی، مهارت‌های زندگی و رفتارهای انطباقی شد (ادیب، ۱۳۸۹).

---

1 - Want
2 . Froese

با توجه به مشکلات مهارت اجتماعی کودکان ناشنوا که توسط بیابانگرد (۱۳۸۴) و چندین بررسی دیگر تایید شده است، این بررسی در بعد نظری می تواند نشان دهد که آیا آموزش نظریه ذهن و مداخله در کودکان ناشنوا شتاب و رشد نظریه ذهن و رشد مهارت اجتماعی را به همراه خواهد داشت و در کاهش این تاخیر موثر است و در بعد عملی نیز یافته های تحقیقی برای متخصصان تعلیم و تربیت کودکان استثنایی، مربیان، برنامه ریزی های آموزشی و والدین مفید خواهد بود. پس مناسب و ضروری به نظر می رسد که تحقیقاتی در مورد آموزش نظریه ذهن روی کودکان ناشنوا و بررسی اثرات آن روی مهارت های اجتماعی انجام شود که تعداد قابل توجهی از کودکان استثنایی را شامل می شوند. بنابراین، در این پژوهش سعی می شود که جواب این سوال داده شود که آیا آموزش نظریه ی ذهن بر بهبود نظریه ی ذهن و مهارت های اجتماعی کودکان ناشنوا تاثیر دارد یا نه؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

نظریه ذهن یا ذهن خوان^۱، به توانایی های نامتشابه انسانها در پیش بینی و تبیین رفتار با ارجاع به درون و حالت های ذهنی اشاره دارد (عارفی، ۲۰۱۰). درک این امر که فکر درباره موضوعی، نیاز به حضور فیزیکی آن موضوع ندارد، از دوره پیش دبستانی آغاز می شود (حسن زاده، ۱۳۸۸). در مجموع می توان گفت که در این زمان کودکان به دو کشف مهم درباره ذهن دست می یابند یکی اینکه ذهن چیست و دیگری اینکه ذهن چه کاری انجام می دهد که این دستاوردهای مهمی است که برای درک اجتماعی اصل بنیادی است (مشهدی، ۱۳۸۲). کودکان ناشنوا در چهار سالگی می فهمند که رفتار انسانها را نمی توان صرفاً براساس ویژگی های موقعیتی درک کرد (حسن زاده، ۱۳۸۴). پس اینگونه می توان گفت که نظریه ذهن پیش نیازی برای درک محیط اجتماعی و لازمه رفتارهای اجتماعی رقابت آمیز می باشد. افزون بر این در بررسیهای مختلف تاثیر نظریه ذهن بر خود تنظیمی و مهارتهای حل مسئله (کوله و میچل، ۲۰۰۰)، خودپنداشت (بوزاکی، ۲۰۰۰)، تشخیص بازنمون از واقعیت (لی لار، ۱۹۹۳)، کفایت و مهارتهای بین فردی (هال دویه و کوهن، ۱۹۹۳) درک هیجانات (بلوم، ۲۰۰۳) تفسیر و درک تصاویر مبهم (رویاری و همکاران، ۲۰۰۳) و رفتار های جامعه پسند و همدلی و همدردی (لینیربورگ و همکاران، ۲۰۰۳) مشخص شده است (به نقل از قمرانی و همکاران، ۱۳۸۵).

در بین کودکان، بعضی از آنان از جمله کودکان ناشنوا جهت آموزش و آماده سازی برای زندگی اجتماعی روشی خاص، وقتی خاص و توجهی خاص طلب می کنند (چمن دستی، ۱۳۸۷). و با توجه به اهمیت رشد شناختی در دوره کودکی و با توجه به تاخیرهای شدید کودکان ناشنوا در کسب نظریه ذهن و پژوهش های انجام شده که برای اولین بار توسط سیگال و پترسون (۱۹۹۵) روی کودکان ناشنوا استرالیایی ۸ تا ۱۳ ساله که قادر به انجام تکالیف باورهای کاذب نبودند انجام شد، که بقیه بررسی ها همه به اتفاق در این که کودکان ناشنوا در رشد نظریه ذهن تاخیر دارند هم رای

هستند، اهمیت بررسی نظریه ذهن روی کودکان ناشنوا مخصوصاً آموزش این حوزه به نظر ضروری می آید.

بیابانگرد (۱۳۸۴) نیز مشکلات مهارت اجتماعی در کودکان ناشنوا نسبت به سایر دانش آموزان (عادی، نابینا) خاطرنشان کرده است. اسلبی و گوارا^۱ (۲۰۰۳) مهارت های اجتماعی را مترادف با سازگاری اجتماعی می دانند. از نظر آنها مهارت اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه خاص اجتماعی، به طور کلی در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد.

بررسی هایی به رابطه بین نظریه ذهن و کفایت اجتماعی که یکی از مولفه های تاثیرگذار در ایجاد روابط اجتماعی مطلوب است مورد بحث قرار می دهد و نتیجه گیری می کند که کودکان با نیاز های ویژه مشکلات بسیاری در داشتن روابط اجتماعی موثر دارند و علاوه بر آن، با رشد توانایی نظریه ذهن احتمال می رود که باعث به وجود آمدن عملکرد اجتماعی موثر شود (بخشی بارزیلی و میکائیلی، ۱۳۹۰).

در مورد میزان شیوع ناشنوایی در ایران متاسفانه آمار دقیقی وجود ندارد. در مطالعه برادران فرد و همکاران (۱۳۸۸) ۱۳/۴ درصد افراد دارای کم شنوایی گزارش شده است (به نقل از حاجیلو و انصاری، ۱۳۹۰). با توجه به این که این پژوهش در استان اردبیل انجام شده است، براساس گزارش حاجیلو و انصاری (۱۳۹۰) در استان اردبیل ۷/۱ در ۱۰۰۰ نفر دچار اختلال شنوایی و ۴/۳ در ۱۰۰۰ نفر دچار کم شنوایی هستند، که اهمیت بررسی را در ما دو چندان می کند.

اگرچه پژوهشهای در مورد نظریه ذهن بر مهارت های اجتماعی روی افراد در خود مانده، اسپرگر انجام شده است، اما بررسی های محدودی در مورد حوزه های شناختی و اثر آن در مهارت های اجتماعی کودکان ناشنوا انجام شده است. پژوهشهایی در مورد اثربخشی نظریه ذهن روی کودکان عقب مانده (ادیب، ۱۳۸۹ و انصاری، موللی، ادیب، ۱۳۸۹) روی افراد اسکیزوفرنیا (نجاتی، شریفی، علاقبندراد، ۱۳۸۳)، آموزش باورهای کاذب (نسائیان، عبدالله زاده، مرادی، کاوه، ۱۳۸۹) در مهارتهای اجتماعی (مختاری، ۱۳۸۹)، حاکی از نقش مهم نظریه ذهن در ابعاد زندگی و مهارت اجتماعی می باشد.

از طرف دیگر در پژوهشهای زیادی بر مشکلات زیاد ناشنوایان در مهارت های اجتماعی تاکید شده است (بیابانگرد، ۱۳۸۴). پژوهشهای انجام شده بر این عقیده است که از طریق آموزش باورهای کاذب می توان پیشرفت قابل ملاحظه ای را در رشد و تحول نظریه ذهن ایجاد نمود. بنابراین اهمیت موضوع در این تحقیق این هست نظریه ذهن برای هر فردی ضروری است که این موضوع اهمیت آموزش نظریه ذهن را به کودکان ناشنوا دو چندان می کند همچنین مهارت اجتماعی برای هر

زندگی و حیاتی ضروری است چون انسان موجودی اجتماعی است و هر موجود اجتماعی برای بهزیستی خود به مهارت های اجتماعی نیاز خواهد داشت.

اهداف پژوهش

تعیین میزان اثربخشی آموزش نظریه ذهن در ارتقاء نظریه ذهن در کودکان ناشنوا در استان اردبیل است.

تعیین میزان اثربخشی آموزش نظریه ذهن در ارتقاء مهارتهای اجتماعی در کودکان ناشنوا در استان اردبیل است.

فرضیه های پژوهش

آموزش نظریه ذهن، بر ارتقاء نظریه ذهن در کودکان ناشنوا تاثیر دارد.

آموزش نظریه ذهن، بر ارتقاء مهارت های اجتماعی در کودکان ناشنوا تاثیر دارد.

متغیرهای پژوهشی

متغیر مستقل: برنامه آموزش نظریه ذهن

متغیر وابسته: نظریه ذهن، مهارت اجتماعی

تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها

تعریف نظری نظریه ذهن

نظریه ذهن یا ذهن خوانی به توانایی فکر کردن در مورد اعتقادات، تمایلات، دانش و نیت گفته می شود (آپرلی،^۱ ۲۰۱۱).

تعریف عملیاتی نظریه ذهن

در این بررسی نمره ای که فرد در آزمون نظریه ذهن استیمن دریافت می کند، ملاک تعریف عملیاتی نظریه ذهن می باشد.

تعریف نظری کودکان ناشنوا

---

^۱-Aperlye

ناشنوایی عارضه ای است که در اثر وجود ضایعه در دستگاه شنوایی انسان به وجود می آید و در نتیجه قدرت ارتباطی انسان که از طریق شنوایی می تواند ابعاد گسترده داشته باشد، دچار خلل و نقصان می شود (محمدپور، ۱۳۷۶).

تعریف عملیاتی کودکان ناشنوا

در این بررسی تمامی دانش آموزان ناشنوای پسر در حال تحصیل در مقطع پنجم و ششم ابتدایی در مدارس استثنایی استان اردبیل در سال تحصیلی ۱۳۹۲-۱۳۹۱ می باشد.

تعریف نظری مهارت اجتماعی

اسلبی و گوارا (۲۰۰۳) مهارت های اجتماعی را مترادف با سازگاری اجتماعی می دانند. از نظر آنها مهارت اجتماعی عبارت است از توانایی ایجاد ارتباط متقابل با دیگران در زمینه خاص اجتماعی، به طور کلی در عرف جامعه قابل قبول و ارزشمند باشد.

تعریف عملیاتی مهارت اجتماعی

نمره ی آزمودنی ها در مقیاس درجه بندی مهارت اجتماعی گرشام و الیوت است .

فصل دوم
پیشینه ی
پژوهش